

УДК 330.3

Дьячкова Ю. М., Токарева А. О., Дьячков А. М.

**ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

На сучасному етапі розвитку виробничої сфери впровадження інноваційних технологій потребує особливої уваги. Підприємства прагнуть зробити виробничий цикл більш економічним, швидким та екологічним, а у зв'язку з постійним розвитком в науково-технічному секторі ці питання можливо вирішити тільки завдяки впровадженню більш модернізованих технологій, приладів та устаткування. Головним завданням інноваційної діяльності будь-якого підприємства є задоволення існуючих або нових суспільних потреб. Саме тому питання інноваційного розвитку підприємств набуває особливої актуальності і має стратегічне значення для вітчизняної економіки.

Активізація інноваційної діяльності є необхідною в умовах орієнтації економіки на підвищення рівня конкурентоспроможності, оскільки без цього неможливо досягти прогресивних структурних зрушень, суттєвого оновлення реального сектора економіки та його сталого розвитку. На активізацію інноваційних процесів має спрямовуватися і регіональна політика, покликана об'єднувати освіту, науку, виробництво, споживання і фінансову сферу.

Розгляданню питань в області інноваційної діяльності та розв'язанням однієї з найгостріших проблем сучасних підприємств – управління потенціальним розвитком та дослідженням інноваційної активності, присвячені чисельні наукові і професійні дослідження як вітчизняних, так і закордонних науковців: Й. Шумпеттера [1], К. Р. Макконела, С. Л. Брю [2], О. М. Юркевича [3], С. М. Ілляшенко [4], Л. О. Волощука [5], Л. Г. Мельника [6], В. Белоусова [7], В. В. Єрмолаєва [8].

Метою статті є дослідження основних показників інноваційної діяльності вітчизняних підприємств України та Донецького регіону, визначення факторів, які обумовлюють існуючий рівень інноваційної активності та виділення ключових тенденцій, які сприятимуть перспективному розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств України. Виходячи з мети даної роботи, виникає необхідність вирішити наступні завдання:

- проаналізувати показники інноваційної активності підприємств України;
- провести оцінку інноваційної активності Донецького регіону;
- з'ясувати особливості вітчизняної інноваційної політики та причини, які стримують розвиток інноваційної діяльності підприємств;
- запропонувати шляхи вдосконалення інноваційної політики як на рівні регіону, так і на рівні країни загалом.

Досліджуючи інноваційну діяльність підприємства, необхідно звернути увагу на сам термін «інновація», що в перекладі з англійської означає «введення новацій» або «втілення наукового відкриття». Вперше термін «інновація» ввів американський вчений Йозеф Шумпеттер. В своїх працях він виділив п'ять нових комбінаційних змін або інновацій: виробництво нового продукту, впровадження нового методу виробництва, залучення для виробничого процесу нових джерел сировини, освоєння нового ринку збуту, впровадження нових організаційних форм [1].

У законі України «Про інноваційну діяльність» представлено таке універсальне поняття інновації: новостворені і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [9].

Законодавче регулювання інноваційної діяльності здійснюється на основі таких нормативних актів (рис. 1).

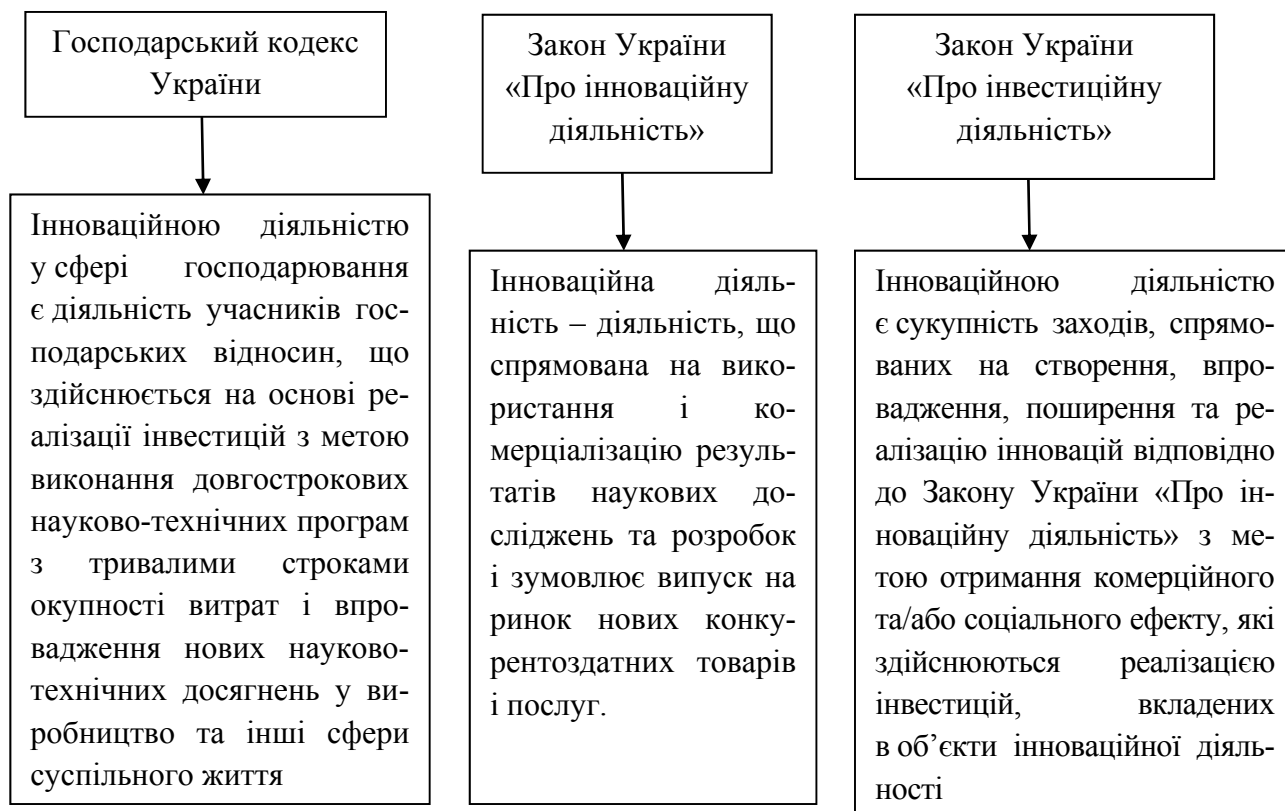


Рис. 1. Законодавче регулювання інноваційної діяльності в Україні

Здатність підприємства освоювати інновації дає змогу протистояти конкурентоспроможному середовищу і створює різнопланові переваги. Саме від масштабності введення інноваційних технологій буде залежати подальший розвиток підприємства. В сучасних умовах господарювання здатність оперативно та адекватно реагувати на зміни переваг, смаків і настроїв споживачів є необхідною умовою спроможності підприємства надавати ринку конкурентоспроможну продукцію.

Одним із провідних факторів, який характеризує інновації на промислових підприємствах України, є інноваційна активність.

На сучасному етапі господарювання великого значення набуває дослідження показників інноваційної діяльності підприємств, тому що визначення сучасних тенденцій, проблем поточного етапу розвитку і оцінка перспективних показників цього виду діяльності є запорукою конкурентоспроможності підприємств у майбутньому. Виділення та застосування ефективних форм впровадження інновацій дозволяє підвищити інноваційну активність підприємств та покращити економічні показники діяльності.

В Україні показники інноваційної активності знаходяться на досить низькому рівні в порівнянні з іншими країнами [10]. За даними дослідницького інституту INSEAD, який визначає рейтинг ефективності інноваційної діяльності у 128 країнах світу, Україна у 2016 р. займала 56 місце у Глобальному інноваційному індексі, в порівнянні з 2015 р. (64 місце) країна піднялась на 8 позицій [11]. За даними, наведеними у табл. 1, на 2015 р. в Україні в галузі промисловості інноваційною діяльністю займалися 824 підприємства. У відсотковому співвідношенні це 17,3 % із усіх обстежених промислових підприємств.

Зростання частки інноваційних підприємств в Україні у 2015 р. в порівнянні з 2005 р. (протягом 10 років) складає 5,4 % [12], що можна було б вважати позитивною тенденцією. Але, якщо брати до уваги світовий досвід, доля інноваційно-активних підприємств є у рази вищою та в середньому складає 60–70 % від загальної кількості підприємств. Це ще раз говорить про недосконалість інноваційної політики України.

Таблиця 1

## Інноваційна активність промислових підприємств України

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі				
			Дослідження і розробки	Придбання інших зовнішніх знань	Підготовка виробництва для впровадження інновацій	Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	Інші витрати
	%	млн грн					
2005	11,9	5751,6	612,3	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10821,0	986,4	328,4	X	7441,3	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,2	846,7	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	324,7	X	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	47,0	X	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	87,0	X	55466,3	2290,9
2014	16,1	7695,9	1754,6	47,2	X	5115,3	778,8
2015*	17,3	13813,7	2039,5	84,9	X	11141,3	548,0

\* Дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Враховуючи особливості вітчизняного статистичного обліку, в якому необхідно мати лише мінімальний рівень новизни, щоб віднести будь-які зміни до інновацій, по суті дві третини із інновацій – це продукція, що є новою лише для підприємства, де вона розроблена. При цьому вона може існувати на світовому ринку вже багато років. Статистична вітчизняна практика вважає інноваційно-активними ті організації, які у звітному періоді мали витрати на інновації, не зважаючи на їх розміри, стадії інноваційного процесу і рівень його завершеності [13]. Протягом 2015 р. підприємства в Україні витратили на інновації 13,8 млрд грн, із яких найбільшим джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств (97,2 %). Лише 0,7 % із загальних витрат займають кошти державного і місцевих бюджетів. Кошти вітчизняних і іноземних інвесторів склали 1,0 % та 0,8 % (кошти, надані кредитними установами, 0,3 % – інші джерела (табл. 2)) [12].

Таблиця 2

## Розподіл фінансування інноваційної діяльності за джерелами

Роки	Загальна сума витрат, млн грн	У тому числі за рахунок коштів, млн. грн.					
		власних	частка, %	державного бюджету	частка, %	Іноземних інвесторів	частка, %
2010	8045,5	4775,2	59,35	87,0	1,08	2411,4	29,97
2011	14333,9	7585,6	52,92	149,2	1,04	56,9	0,4
2012	11480,6	7335,9	63,9	224,3	1,95	994,8	8,67
2013	9562,6	6973,4	72,92	24,7	0,26	1253,2	13,11
2014	7695,9	6540,3	84,98	344,1	4,47	138,7	1,80
2015	13813,7	13427	97,2	55,1	0,40	58,6	0,42

Активізація інноваційної діяльності має забезпечуватися належним рівнем фінансування та інвестування як наукової, так і інноваційної сфер. Для досягнення певного впливу на розвиток економіки цей рівень фінансування повинен перевищувати 0,9 % ВВП. Саме

ці умови дозволять інноваціям відігравати як соціокультурне, так пізнавальне і екологічне значення. Високорозвинені країни світу визначають темпи економічного зростання та конкурентоспроможності своєї економіки саме через рівень інноваційної активності. Показник наукоємності ВВП у цих країнах досягає 2–4 %, а інколи і більше. Частка коштів, яка витрачена на виконання досліджень і розробок, у ВВП України навпаки зменшується. Цей показник у 2000 р. був на рівні 1,2 %. В 2014 р. його рівень знизився у двічі і склав 0,62 %, у 2015 р. – усього 0,3 % від ВВП. Для порівняння: промислові підприємства Фінляндії отримують із ВВП на наукові розробки 3,17 %, країни ЄС у середньому – 2,03 %, Сполучене Королівство – 1,7 % [14].

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності склався таким чином: на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення підприємства витратили найбільшу частину коштів (80,7 %). А саме: на виконання внутрішніх НДР – 13,3 % загальних коштів, на придбання зовнішніх НДР – 1,5 %, придбання інших зовнішніх знань – 0,6 %, інші витрати – 4 %.

За період з 2010 по 2015 рр. в Україні збільшилась кількість нової продукції, освоєної у виробництві, майже на 30 %. Відбулося засвоєння 3136 видів продукції (рис. 2), але, не зважаючи на даний факт, результативність інноваційної діяльності залишається низькою. Про це свідчить зниження частки реалізованої інноваційної продукції з 3,4–3,8 % до 1,4 % за досліджуваний період. Загалом підприємства України за 2015 р. реалізували інноваційну продукцію на суму 23,1 млрд грн.

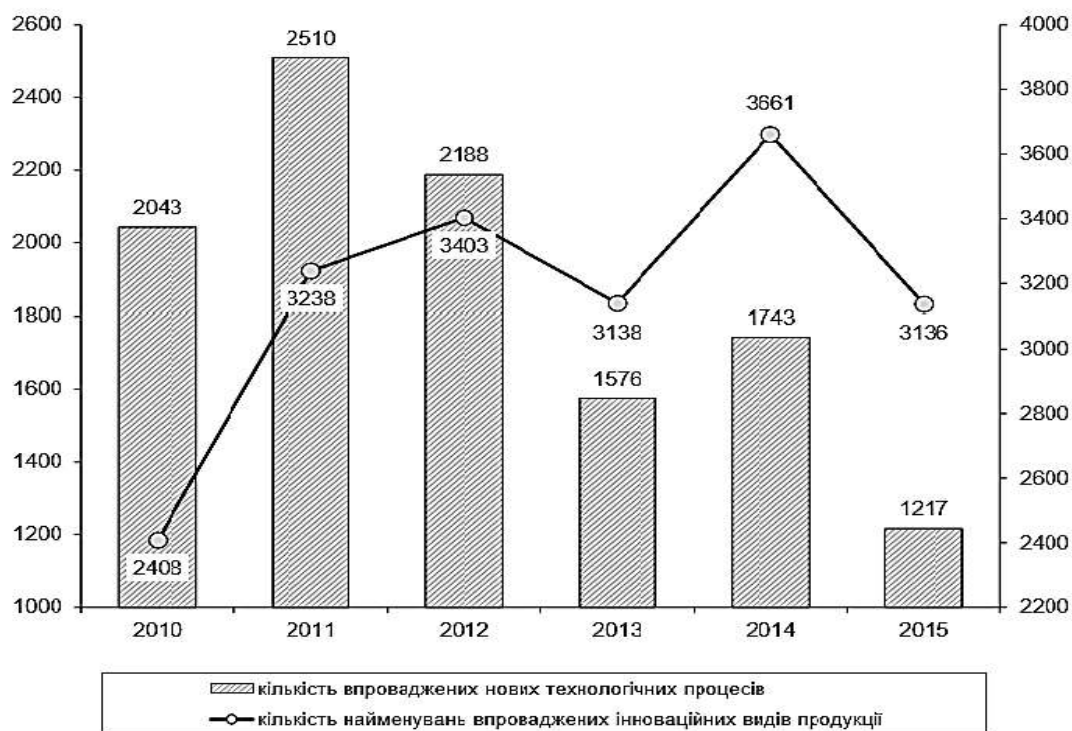


Рис. 2. Впровадження інновацій на промислових підприємствах, од. [12]

Розвиток кожного окремого регіону є важливим фактором в стратегії інноваційного розвитку національної економіки. При цьому кожен регіон, кожна область, орієнтуючись на свої ресурси, ринкові потреби, потенціал виробничих можливостей, повинні мати свої пріоритети стосовно розвитку власної науково-промислової бази. Можна виділити декілька складових регіональної інноваційної політики:

- створення такого інноваційного середовища, яке б забезпечувало перехід наукових ідей та розробок у ринкові продукти міжнародного рівня;
- впровадження їх у соціальну сферу, а також у важливі галузі економіки;
- забезпечення підвищення рівня соціально-економічного зростання регіону [15].

Донецька область у 2015 р. налічувала 239 промислових підприємства, з яких 28 займалися інноваційною діяльністю. Це складає 11,7 % від загальної кількості інноваційних підприємств в Україні (рис. 3). Показник з 2010 р. знизився в 3 рази. При цьому загальна кількість інноваційних підприємств в Україні скоротилася за той же період у 3,14 разів [16].

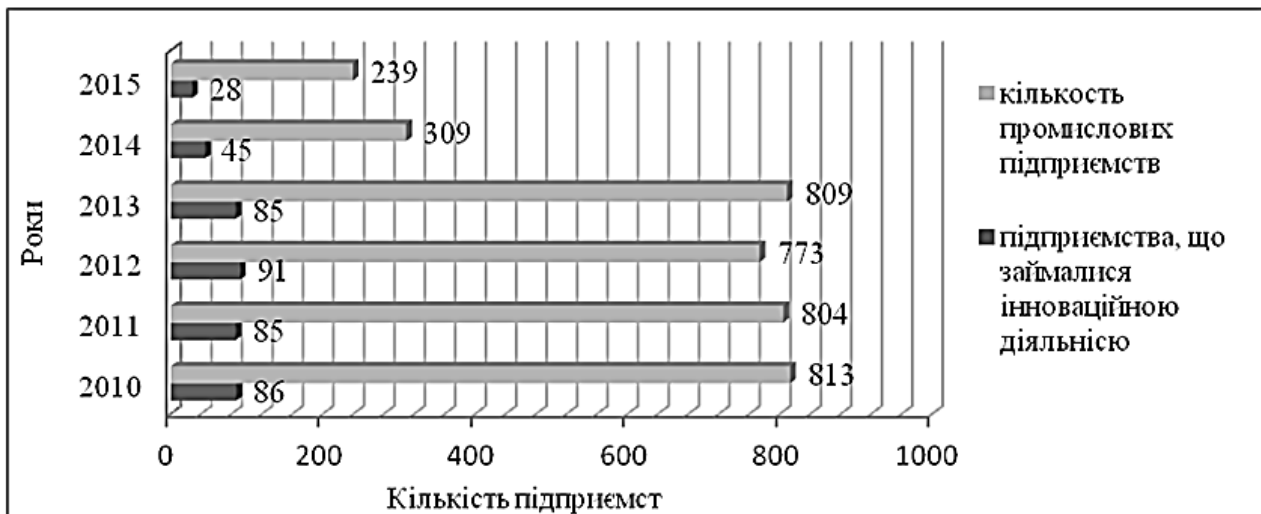


Рис. 3. Динаміка кількості інноваційно-активних підприємств у Донецькій області

Як свідчать дані, наведені у табл. 3, витрати на інноваційну діяльність здебільшого здійснювались за рахунок власних коштів. Лише невелику частину приймали на себе державний та місцеві бюджети. Кажучи про інноваційну продукцію та обсяги її реалізації слід зазначити, що негативні тенденції 2014 р. поступово долаються, підприємства збільшують свої показники у 2015 р. В 1,9 разів збільшилось впровадження інноваційних видів продукції, обсяг її реалізації у відсотках до загального обсягу реалізованої промислової продукції збільшився у 1,5 разів.

Таблиця 3

Інноваційна діяльність промислових підприємств Донецької області [16]

Рік	Обсяг витрат на інноваційну діяльність, тис. грн	Джерело, тис. грн		Впроваджені інноваційні види продукції		Обсяг реалізованої інноваційної продукції	
		За власні кошти	За кошти державного та місцевих бюджетів	Усього, од.	Нові для ринку, од.	Тис. грн	У % до загального обсягу реалізованої промислової продукції
2010	786142,9	770696,8	15446,1	124	33	3651803,3	1,9
2011	2391255,6	1700374,1	4800,9	143	12	5049201,6	2,1
2012	1447628,8	1321934,8	22027,0	171	30	4974961,6	2,2
2013	930684,7	930295,1	-	230	32	6130798,2	3,0
2014	516072,3	515530,7	541,6	80	23	1017987,9	1,7
2015	827653,4	819626,6	7990,8	153	20	4591841,2	2,6

Сьогодні в Україні відсутні структурованість та диференційованість основних елементів інноваційної сфери. Більшість українських регіонів (в тому числі Донецький) характеризуються низьким рівнем інноваційної активності та скороченням обсягів виробництва саме інноваційної продукції. На це впливає недотримання балансу та несформованість взаємозв'язків між освітою, науково-технічною сферою, бізнесом та інноваційною інфраструктурою. Низька інноваційна активність обумовлена:

- браком фінансових ресурсів;
- відсутністю мотивації працівників сфери НДДКР;
- низьким рівнем стимулювання;
- міграцією наукових працівників, в тому числі через низький рівень заробітної плати;
- довготривалим процесом впровадження інновацій у виробництво та значним терміном їх окупності;
- низькою конкуренцією підприємств на ринку;
- браком інформації щодо ринків збуту продукції (товарів, послуг) [17].

Підприємства, які займаються інноваційною діяльністю, стикаються з рядом проблем. По-перше, в умовах динамічного розвитку виробничих технологій постає питання вибору необхідної технології. По-друге, постає питання щодо альтернативи: купувати технологію на ринку, або впроваджувати власні розробки. По-третє, так як сама технологія може приносити прибуток, підприємства повинні вирішити наступне питання: поставляти свої розробки на ринок, або використовувати їх тільки для внутрішніх потреб. У межах самого підприємства також існує ряд перешкод для здійснювання інновацій: відсутність коштів, кредитів або прямих інвестицій на підприємстві; нестача кваліфікованих працівників; труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій для інновацій; відсутність партнерів по співпраці. Підприємство, яке розвивається на основі інновацій, вважається новатором, тому воно беззаперечно йде на ризик. Щоб уникнути або зменшити цей ризик, воно змушене вдосконалювати та оптимізувати виробничу базу, систему матеріально-технічного забезпечення, структуру мережі збуту та систему руху товарів. Ці складові повинні будувати адаптовані до змін ситуацій на ринку, що призведе до розширення ринкових можливостей. При цьому можна виділити як позитивні, так і негативні аспекти інноваційного ризику (рис. 4).



Рис. 4. Позитивні і негативні аспекти інноваційного ризику для підприємства-новатора

Аналізуючи двоякість ризику, можна зробити висновок, що з одного боку він тимчасово гальмує економічну діяльність підприємства, а з іншого – дає переваги на ринку, тобто у підприємства є шанс вирватися вперед [18].

Однією із головних проблем інноваційної діяльності є забезпечення певної передбачуваності, тому що часто значні витрати можуть дати нульовий результат через великі ризики. Ризик визначається як стан знань, коли відомі один або декілька варіантів по кожній альтернативі, коли ймовірність реалізації кожного результату відома особі, що приймає рішення. Так як невід'ємною характеристикою інновацій є підвищений ризик, то одним із першочергових завдань будь-якого інноваційно-активного підприємства завжди є вдосконалення системи управління ризиками.

Усі вищезазначені проблеми створюють перешкоди для ефективного управління інноваційними процесами. У стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року до стратегічних цілей віднесено підвищення науково-технічного та інноваційного розвитку регіону шляхом формування регіональної мережі наукових, технологічних та індустріальних парків; сприяння формуванню інфраструктури фінансового забезпечення, сприятливого правового поля для розвитку і відтворення інноваційних процесів; сприяння розробці основних умов для бізнесу та інновацій; просування наукових партнерств та посилення взаємодії науки, освіти та бізнесу; розробка механізмів щодо усунення в системі державного регулювання бар'єрів, що перешкоджають нарощуванню інноваційної активності; посилення науково-дослідної та інноваційної складової програм навчання у ВНЗ I-IV р.а. [19].

Тож, першочерговим завданням для Донецького регіону є створення привабливого інвестиційного клімату та запровадження механізмів і стимулів, які будуть підвищувати зацікавленість підприємств у впровадженні нововведень. Тож, вважаємо за необхідне:

- 1) сприяти інноваційній діяльності господарюючих суб'єктів шляхом удосконалення податного законодавства;
- 2) запровадити систему державного субсидування наукових розробок за визначеними пріоритетними напрямками із одночасним збільшенням фінансового забезпечення інноваційної діяльності;
- 3) створити мотиваційні важелі інноваційної діяльності для вітчизняних та іноземних інвесторів;
- 4) забезпечити сприятливі умови розвитку інфраструктури для здійснення фінансової, інформаційної, консалтингової, маркетингової та інших видів підтримки інновацій;
- 5) сприяти формуванню системи підготовки кадрів для реалізації інноваційних процесів;
- 6) заснувати в регіонах країни об'єкти інноваційної інфраструктури з урахуванням специфіки цих регіонів [20].

## ВИСНОВКИ

Вихід України на ринок високих технологій потребує впровадження ідеології того, що інноваційна економіка – це не лише науково-технічна та інноваційна сфера діяльності, а основний формат розвитку національного господарства.

У результаті проведеного дослідження було визначено ряд факторів, що перешкоджають реалізації інноваційної політики на промислових підприємствах, серед них основними є: відсутність державної підтримки, застаріла матеріально-технічна база, нестача фінансових ресурсів, недостатність інформаційного забезпечення та відсутність стимулів для впровадження нововведень. Успішне здійснення інноваційної діяльності за наявності сприятливих умов у промисловості стане потужним фактором її розвитку. Цю діяльність має підтримувати державний сектор шляхом удосконалення нормативно-правової бази, що регулює інноваційну діяльність, надання податкових пільг, гарантій захисту інтелектуальної власності та захисту інтересів потенційних інвесторів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала и цикла конъюнктуры : [электр. изд.] / Й. А. Шумпетер. – М. : Дело, 2008. – 400 с.
2. Макконнелл К. Р. Аналітична економія : принципи, проблеми і політика. Ч. 2. Мікроекономіка / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – Львів : Просвіта, 1999. – 649 с.
3. Юркевич О. М. Інноваційне спрямування інвестиційного потенціалу фінансових інститутів / О. М. Юркевич // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 81–86.
4. Ілляшенко С. М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С. М. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16–26.
5. Волощук Л. О. Прогнозування інноваційної активності промислових підприємств інструментами імітаційного моделювання бізнес-процесів / Л. О. Волощук, О. І. Носовець // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 6 (22). – С. 147–155.
6. Мельник Л. Г. Роль системного управління інноваціями в кластерних формуваннях на основі екоорієнтованого підходу / Л. Г. Мельник, О. В. Шкарупа // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – С. 187–196.
7. Белоусов В. Предпосылки инновационного развития / В. Белоусов // Экономист. – 2011. – №9. – С. 52–56.
8. Єрмолаєва В. В. Особливості та проблеми інноваційного розвитку в Україні / В. В. Єрмолаєва // Держава та регіони. – 2010. – № 6. – С. 275–280.
9. Законодавча база. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).
10. Федулова Л. Інноваційна пауза та інноваційний парадокс України / Л. Федулова // Економист. – 2011. – № 10. – С. 46–52.
11. Исследование INSEAD: Глобальный индекс инноваций 2016 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2016/article\\_0008.html](http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2016/article_0008.html).
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2015 році : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 305 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat\\_u/publnauka\\_u.htm](http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm).
13. Вишневский В. П. Почему Украина не инновационная держава: институциональный анализ / В. П. Вишневский, В. В. Дементьев // Журнал институциональных исследований. – 2010. – № 2, Том 2. – С. 81–95.
14. Коломієць Т. Наукові дослідження та технічні розробки в Україні: аналіз тенденцій [Електронний ресурс] / Т. Коломієць // Аналітичний центр CEDOS. – 2016. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/naukovi-doslidzhennia-ta-tekhnichni-rozrobky-v-ukraini-analiz-tendentsii>.
15. Тульчинська С. Стратегія інноваційного розвитку регіонів України [Електронний ресурс] / С. Тульчинська // Ефективна економіка. – 2011. – № 11. – Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua>.
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. Ястремська О. М. Інноваційна діяльність промислових підприємств: результати оцінювання / О. М. Ястремська, П. О. Доуртмес // Бізнес Інформ. – 2016. – № 4. – С. 161–168.
18. Петухова О. М. Управління ризиками інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / О. М. Петухова, Г. В. Сілакова. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10155/1/15.pdf>.
19. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Донецька обласна рада, 2015. – 106 с. – Режим доступу: [http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt\\_reg\\_info\\_norm](http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm).
20. Касич А. О. Досвід формування національних інноваційних систем в країнах, що розвиваються / А. О. Касич // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 46–49.